

До спеціалізованої вченої ради Д.35.052.19
у Національному університеті
«Львівська політехніка»
(79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3)

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію Віктора Володимировича Налуцишина:
«Філософсько-правова парадигма соціального контролю як
засобу забезпечення правового порядку» подане на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.12 – філософія права

Актуальність теми дослідження. Загальноприйнята теза, що суспільство потребує стійкої організації соціально-правового життя та встановлення певних правових норм і правил в умовах стрімкого розвитку інституцій громадянського суспільства набуває особливого значення. Власне, запровадження правового порядку залежить від багатьох чинників, однак одним із основних з них постає держава як складний багаторівневий інститут суспільного буття. Водночас, головним завданням держави залишається справедлива організація влади і законне врегулювання суспільних відносин.

У цьому контексті влада повинна розумітися не як панування осіб, які наділені нею, а служіння цих осіб на користь суспільного блага і створення необхідних умов правового, економічного, політичного розвитку. Державна влада і посадові особи у правовій державі повинні робити лише те, що дозволяє справедливий закон. Отже, межі державного правового регулювання повинні визначатися свободою, справедливістю, рівністю та невідчужуваністю прав людини, самоврядністю та дотримання загальнолюдських принципів.

У забезпеченні правового порядку, як справедливо зазначає автор, провідне місце має займати інституції громадянського суспільства, яке

неможливе без відповідного рівня правосвідомості, розвитку правової культури суспільства і людини, високого статусу правових цінностей (стор. 26). Отже громадянське суспільство постає результатом інтелектуального, культурного, духовного, матеріального, цивілізованого розвитку суспільства. Громадяни такого суспільства наділені правами та свободами і водночас відповідальні за їх збереження. В контексті цього, доречно погодитися із сформульованих автором ознаками громадянського суспільства, зокрема: саморганізованість; системність; соціальний контроль як умова забезпечення існування громадянського суспільства; аксіологічна складова (система цінностей, у тому числі правових, на яких ґрунтується громадянське суспільство).

Природно, що правовий порядок тісно пов'язаний із сформованістю нормативного поля, відсутністю протиріч у законодавчій сфері, чітких правил поведінки, що закріплені у нормах права. У свою чергу роль держави повинна полягати у формуванні правового поля рівних можливостей для всіх, гарантуванні захисту слабких, вирішення суспільних проблем на основі єдиного правового простору. Отже, громадянське суспільство повинно стати потужним механізмом забезпечення правового порядку, який формує дієві канали комунікації громадян та держави. Водночас держава зобов'язана взяти на себе функції забезпечення необхідної сприятливої основи для ефективного функціонування правового порядку.

Співвідношення громадянського суспільства та правової держави у забезпеченні правового порядку, як пропонує автор, повинно характеризуватися наступними положеннями: правова держава та громадянське суспільство є формами існування та розвитку правового суспільства; історично першим утворилось громадянське суспільство, яке згодом делегувало частину своїх повноважень правовій державі; правова держава є формою організації громадянського суспільства; право формується громадянським суспільством, а правова держава лише

санкціонує його та закріплює в законах; право є гарантом досягнення балансу між правовою державою і громадянським суспільством.

Незважаючи на посилену увагу до проблем розбудови правової держави та становлення громадянського суспільства, комплексний аналіз ефективних засобів організаційного, процесуального, методологічного забезпечення соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку, свого розвитку практично не отримав. Викладене вище свідчить про нагальність та безперечну актуальність теми дисертаційного дослідження В.В. Налуцишина, які за своїми проблемністю, суспільною і науковою значимістю обрана тема дослідження цілком відповідає проблематиці докторської дисертації зі спеціальності 12.00.12 – філософія права

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації В.В. Налуцишина визначається тим, що вони підтвержені науковими доказами, емпіричними фактами і постають переконливими. Викладені в роботі положення сформовані на ряді теоретичних здобутків, що слугували об'єктивним ґрунтом для добре аргументованих висновків, у яких простежується самостійна авторська концепція із умотивованими судженнями.

Концептуальне розкриття філософсько-правової парадигми соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку В.В. Налуцишин ставить за мету свого дослідження. Для її досягнення, автор пропонує вирішення певного переліку завдань. Таке формулювання мети та відповідних задач вимагає провести аналіз ціннісних основ формування соціального контролю та правового порядку в історичній ретроспективі; відтворити філософсько-правове осмислення соціального контролю та порядку у країнах Стародавнього Сходу; періоду Античності, Середньовіччя, Відродження та Нового часу; дослідити формування філософсько-правової концепції соціального контролю у взаємозв'язку з правовим порядком у XIX-XX ст.ст.; визначити методологію дослідження соціального контролю та правового

порядку у соціальних системах; розглянути синергетичний метод (метод самоорганізації соціальних систем) як системоутворювальний у дослідженні правового порядку; дослідити моделювання й еволюціонування соціального контролю та правового порядку як самоорганізованих систем; сегрегувати наукові підходи до розуміння поняття «соціальний контроль»; визначити систему та сегменти (соціалізаційний, суб'єкт-об'єктний, нормативний, методичний) соціального контролю; виявити квантори соціального контролю як умови підтримання цивілізаційного гомеостазису; дослідити формат онтологічних складових соціального порядку; розглянути референцію та експлікацію правового порядку; здійснити артикуляцію функцій та принципів правового порядку; дослідити амбівалентність гносеологічного взаємозв'язку: соціальний контроль - правовий порядок; дослідити громадянське суспільство та його інтенційний підхід до верифікації соціального контролю; розглянути постнекласичну парадигму дескрипції правової держави у реалізації правопорядку.

Водночас, обґрунтованість одержаних автором наукових результатів підтверджується використанням широкої джерельної бази (604 найменувань), проведеною роботою щодо їх систематизації та використанням різних підходів до оцінки інформації, що містяться в них.

Новизна положень та висновки, які виносяться на захист заявлені як такі, що становлять наукову новизну і дійсно є такими. Дисертація є першим в сучасній українській філософії права монографічним дослідженням концептуальних філософсько-правових підходів до розуміння соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку. Особистим внеском автора є розроблення понять та класифікацій філософсько-правової концепції соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку.

Вартісними для розвитку фундаментальних основ філософії права є й інші положення наукової новизни, зокрема у дисертації обґрунтовуються

нові в концептуальному плані і важливі для практики поняття, положення і висновки, одержані особисто здобувачем, які виносяться на захист:

вперше:

- здійснено філософсько-правовий аналіз інституту соціального контролю як методологічного забезпечення правового порядку та його залежність від історичних, аксіологічних, гносеологічних, онтологічних та праксеологічних особливостей взаємозв'язку соціального контролю та правового порядку;

- доведено, що феномен соціального контролю полягає у його здатності організувати правовий порядок та набувати конкретної історичної форми, яка відповідає характеру соціального устрою. Виявлено історичні етапи розвитку соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку;

- доведено, що соціальний контроль, як одна із важливих функцій управління суспільством, метою якого є підтримання встановленого соціального порядку, має аксіологічну природу і базується на системі цінностей, які складають підґрунтя (основу) соціальної організації. Аналіз соціального контролю у його взаємозв'язку з правопорядком проведено крізь призму домінантних у суспільстві базових цінностей, які втілені у соціальних принципах і нормах;

- досліджено правопорядок як диспасивну, відкриту, нестійку систему, виділено ознаки, які свідчать про відкритість правопорядку як системи, проаналізовано біфуркації правопорядку та встановлено їх різновиди;

- з філософсько-правової точки зору досліджено особливості організації та самоорганізації правового порядку;

удосконалено:

- тезу про двосторонній характер соціального контролю, додатково обґрунтовано необхідність існування правового (державного) контролю та

громадянського контролю, що дає можливість створити ефективну систему стримувань і противаг, підвищити ефективність соціального контролю. Доведено провідну роль громадянського суспільства у цьому процесі;

- тлумачення розуміння соціального контролю та правового порядку у Стародавній Греції, де виділено два ідеологічні періоди: міфологічний, який характеризувався імперативністю норм та дихотомічною конструкцією космос/хаос, де космос – це порядок, який є результатом діяльності богів; раціонально-рефлексивне розуміння соціального контролю та правового порядку, коли основою космологічного порядку було визнано Логос. Ціннісною основою соціального контролю визнавалась індивідуальна свобода, а справедливість та рівність у різних їхніх тлумаченнях – ціннісною основою правового порядку;

- теоретичні погляди на розвиток взаємозв'язку соціального контролю та правового порядку в епоху Відродження, яка внесла цінності антропоцентризм та гуманізм, що ґрунтувались на принципі індивідуалізму (людська гідність, розкриття сутності людини і її центрального місця у суспільстві та світі на основі єдиносутності з Богом);

- погляди на розуміння соціального порядку у Новий час, основою якого були природно-правові погляди та суспільний договір. Встановлення соціального порядку пов'язувалось з дією механізму соціального контролю, який включав відмову громадян від частини своєї свободи на користь суспільства;

- теоретичний аналіз ідеалістичного тлумачення соціального контролю та правового порядку у Німецькій класичній філософії, яка внесла нові принципи, такі як: гласності, народного представництва, народного суверенітету, відповідальності держави, поділу влади, верховенства народу; взаємозалежності держави і порядку; метою порядку є мир;

- визначення поняття правової синергетики, як філософсько-правового напрямку, що вивчає нелінійні, нестійкі, нерівноважні та

складноорганізовані системи, їхню здатність до еволюційного розвитку через принцип самоорганізації з метою уникнення кризових явищ та прогнозування майбутнього цих систем;

- теоретичні підходи до розкриття ознак соціосинергетики в праві;
- систематизацію теоретичних підходів до соціального контролю, запропоновано видову характеристику наявних підходів та його квантори (ознаки);

- класифікацію принципів соціального контролю, до яких запропоновано віднести: самостійність інститутів соціального контролю; масовість; гласність соціального контролю; незалежність; невідворотність; обов'язковість соціального контролю для всіх осіб; відповідність або допустимість; гармонізацію; динамічність; доступність; систематичність; ефективність;

- уявлення про систему соціального контролю, до якої віднесено такі компоненти: соціалізаційний, суб'єктно-об'єктний, нормативний та методичний;

- визначення поняття правового порядку, під яким запропоновано розуміти правовий стан організованості правових відносин, що забезпечується державою та суспільством (самоорганізація) та здійснюється через систему нормативно-правового, позаправового (соціальні норми) регулювання та саморегулювання.

набуло подальшого розвитку:

- питання взаємозв'язку рівня соціального контролю і змісту соціальних цінностей і норм, в яких вони закріплені. Доведено, що найбільш ефективним засобом соціального контролю виступають соціальні норми (Е.Дюркгейм), які здатні чинити примусовий вплив на індивідуальну свідомість і корегувати поведінку людини. Соціальні цінності і норми в такий спосіб здійснюють неформальний соціальний контроль, який є надійним підґрунтям і основою правового порядку;

- дослідження взаємозв'язку соціального контролю та правового порядку у країнах Стародавнього Сходу, де соціальний контроль: мав односторонній характер виключно як інструмент держави; мав жорсткий деспотичний характер; розвинений апарат здійснення соціального контролю. Правовий порядок уособлювався із законом, який закріплював суспільну нерівність. Ціннісною основою порядку була справедливість, яка закріплювалась: релігійно-моральними нормами (маат) у Єгипті; написами Вавилонських царів; у законі Карми, що розглядалась як універсальний закон справедливості в Індії;

- дослідження взаємозв'язку соціального контролю та порядку у філософії права Стародавнього Китаю здійснювалося у таких основних школах: конфуціанство (управління суспільством повинно бути організоване на засадах саморегуляції, основою порядку визнано моральні чесноти, норми і принципи, перед якими всі рівні); моїзм (була запропонована договірна теорія порядку на засадах людинолюбства); легізм (порядок розумівся як результат панування законів держави, а соціальний контроль - функція держави з наведення порядку через систему примусу та жорстокі покарання); даосизм (основою порядку було визнано Дао, який уособлював вищу чесноту і природну справедливість, перед якою всі рівні);

- дослідження соціального контролю та правового порядку у Середньовіччі крізь призму релігійної свідомості. Християнство запропонувало соціальні і особистісні цінності, які стали основоположними для здійснення соціального контролю та утвердження правового порядку. Нормативною основою соціального контролю були: релігійні норми, а переважним суб'єктом його здійснення була церква (інтердикти, енцикліки, індульгенції); корпоративні (групові) норми, які були нормативною підставою соціального контролю в межах соціальних груп; правові норми здебільшого відображали зміст феодальних правових звичаїв, які були основним джерелом права;

- аналіз концептуальних підходів до формування філософсько-правової концепції соціального контролю у взаємозв'язку з правовим порядком у XIX-XX ст.ст., який дав можливість виділити такі основні підходи: соціальний контроль розглядався як такий, що гармонізує суспільство і забезпечує підпорядкування індивідів суспільним нормам та цінностям (О. Конт, Дж. Мілль, Г. Спенсер, Г. Тард, Е. Росс, Р. Парк); соціальний контроль розглядався як такий, що досягається насильницьким шляхом, жорсткими методами апаратом примусу, а його метою є засвоєння та утримання влади (Ф. Енгельс, К. Маркс, М. Вебер); формоутворювальним чинником у концепції суспільного контролю та соціального (правового) порядку визнавалась людина як особистість (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Кельзен, Л. Дюгі, У. Самнер);

- теоретичні підходи щодо виділення ознак самоорганізації правопорядку;

- класифікацію функцій соціального контролю, до яких віднесено: стабілізуючу; виховну; захисну; оперативну; регулятивну; превентивну; координаційну; організаційну; реабілітаційну;

- теоретичні підходи щодо принципів формування правового порядку як виду соціального порядку, відмінностей та спільних ознак соціального та правового порядку щодо ознак, видів (правового та громадського), функцій та принципів правового порядку;

- дослідження основних ознак, яким повинно відповідати громадянське суспільство у контексті правового порядку: аксіологічна складова, саморганізованість, системність, соціальний контроль.

Композиційні елементи дисертації логічно і послідовно підпорядковані її змістовій інтенції (наміру). Загалом, дисертація, є завершеною працею, в якій у логічній послідовності розкрита мета і завдання дослідження, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел.

У контексті дослідження питань, що становили проблематику дисертаційного дослідження, автор у розділі 1 (стор. 39-85), а також у розділі 2 (стор. 86-116) аналізує історичну ретроспективу правового порядку та соціального контролю і зазначає, що кожне суспільство виробляло свою систему засобів соціального контролю, яка включала як переконання, заборони, так і заохочення, які дозволяли формувати поведінку людей відповідно до вимог соціальних норм. Також у даних розділах автор робить висновок, що аналіз соціального контролю у його взаємозв'язку з правопорядком необхідно здійснювати через призму домінантних у суспільстві базових цінностей, які втілені у соціальних принципах і нормах.

У розділі 3 (стор. 117-162) проведено аналіз методологічного аспекту соціального контролю та правового порядку і зауважено, що використання синергетичного методу у праві не суперечить класичним методам і підходам аналізу правових явищ і систем, проте є істотним доповненням, яке значно розширює методологічний апарат філософії права. У дослідженні трансформовано поняття синергетики – дисипативність або незамкненість, відкритість системи до правового порядку. Дисипативність дає змогу правопорядку еволюціонувати, забезпечуючи його самоорганізацію.

У розділі 4 (стор. 163-227) досліджено гносеологію взаємозв'язку соціального контролю та правового порядку. Через призму критеріїв ідеал-реальності виділено такі види правового порядку: 1) правовий порядок як мета (ідеал), до якої прагне правове, громадянське суспільство. За таких обставин правовий порядок – це законодавчо запрограмований рівень суспільних відносин, який повинен відповідати суспільним вимогам та природно-правовим критеріям; 2) правовий порядок, що реально існує у суспільстві. Саме у такому випадку правовий порядок можна характеризувати як дійсний стан суспільних відносин, що є результатом втілення правових принципів та характеризується певним рівнем здійснення суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків усіма суб'єктами

суспільних відносин.

У 5 розділі (стор.228-341) автор доводить, що забезпечення правопорядку залежить не лише від самоорганізації населення у громадянському суспільстві, але й від особливої організації державної влади. Саме тому громадянське суспільство повинне відповідати тим сучасним умовам, які б свідчили про його бажання втілити в життя принципи правопорядку. Такими умовами є правова та демократична держава як вищі ступені організації.

Структура роботи, формулювання об'єкту, предмету, мети дослідження, а також методів вирішення конкретних дослідницьких завдань загалом не викликають зауважень. Загальні висновки та висновки щодо окремих питань теми дослідження змістовні і, беззаперечно, мають вагоме значення для філософсько-правової науки.

Матеріали дослідження всебічно викладені у монографії, 23 наукових статтях, опублікованій у фахових виданнях з юридичних наук, а також у 17 тезах виступів на науково-практичних заходах. У публікаціях достатньо відображені всі розділи дисертаційного дослідження.

Всі публікації підготовлені дисертантом одноособово.

Автореферат дисертації ідентичний за змістом основним положенням дисертації.

Висновки здобувача щодо значущості його праці для науки і практики видаються правомірними.

Вирішення наукового завдання. Дисертація В.В. Налуцишина містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань, що стосуються соціального контролю та правового порядку.

Викладені в роботі наукові положення заповнюють певні прогалини, що існують у філософії права та нормативно-правовій базі, та постають основою для проведення подальших досліджень.

Таким чином, найбільш важливі наукові та практичні результати філософсько-правового дослідження соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку мають різнопланове значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані у науково-дослідній діяльності для подальших теоретичних пошуків при розробці проблем соціального контролю та правового порядку.

Результати дослідження можуть використовуватися у: науково-дослідній роботі – для більш ґрунтовного дослідження проблем соціального контролю та правового порядку; законотворчості – для вдосконалення чинного права в частині забезпечення правового порядку; правореалізації та правозастосуванні – для підвищення ролі громадянського суспільства та його впливу на правовий порядок; навчальному процесі – при викладанні в юридичних та інших гуманітарних навчальних закладах таких курсів, як «Філософія права», «Загальна теорія держави та права», «Соціологія права».

Зауваження. Водночас звертаємо увагу на ряд положень дисертації, які носять дискусійний характер і потребують уточнення та врахування під час захисту, а саме:

1. Аналізуючи історичні аспекти формування взаємозв'язку соціального контролю та правового порядку, зокрема в епоху Відродження, автор формулює висновок, що їх сутність визначали цінності антропоцентризму та гуманізму, які ґрунтувались на принципі індивідуалізму (підрозділ 1.2.2., стор. 76-77). В цьому контексті більш чіткого аналізу, здається, потребує структуризація ознак антропоцентризму, гуманізму, а також згаданих в дослідженні пантеїзму, геліоцентризму як світоглядних позицій (стор.78), тому під час прилюдного захисту пропонуємо автору додатково зупинитися на еволюційному русі розвитку соціального контролю та правового порядку в умовах зазначених концепцій, а також на їх кореляції з процесами секуляризації, що призвело до стану, коли «проблеми соціального контролю та правового порядку перестали

розглядатися виключно крізь призму теології та релігійних норм» (стор. 84-85).

2. Доволі цікавий та своєрідний авторський підхід до структуризації соціального контролю, який пропонується здійснювати за чотирма компонентами, а саме: соціалізаційного, суб'єкт-об'єктного, нормативного та методичного (стор. 173-174). В підрозділі 1.4.2. здійснено аналіз структурних сегментів системи соціального контролю, що є дійсно окремим науковим здобутком дисертаційного дослідження, однак, на наш погляд, потребує додаткової деталізації механізми практичного застосування та головне: спроможність використання цих елементів при здійсненні філософсько-правових оцінок стану рівня взаємозв'язку соціального контролю і правового порядку в доктрині права.

3. В розділі 3 автор формулює необхідний інструментарій для здійснення методологічного дослідження соціального контролю та правового порядку у соціальних системах. Власне, у підрозділі 3.1 докторант надає граничний перелік застосованих методологій, а саме «з-поміж загальнонаукових методів дослідження соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку використані: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізацію, узагальнення, індукцію, дедукцію, аналогію, системний метод. У дослідженні реалізовані також спеціальні класичні та некласичні методи дослідження. Зокрема, застосовано класичний соціологічний підхід, згідно з яким право є явищем динамічного життя, яке покликане забезпечити правопорядок. Серед некласичних підходів свою результативність засвідчили аксіологічний підхід, антропологічний, синергетичний (обрано як системоутворювальний у дослідженні)» (стор. 161).

Здається, що перелік методологічних інструментів дослідження соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку буде не повним без комунікаційної складової цього процесу, тому пропонуємо також враховувати і цей метод, оскільки автор прямо або опосередковано

постійно згадує його в тексті, хоча і не називає. Наприклад, «Важливість права як соціального регулятора, насамперед як регулятора поведінки, обумовлено існуванням суспільства і включенням окремого індивідуума в дане суспільство, яке породжує велику кількість відносин і зв'язків індивідуума з іншими членами суспільства» (стор. 121). «Дослідження правопорядку та соціального контролю дозволяє конкретизувати питання щодо визначення співвідношення впливу окремих осіб та великих соціальних груп на формування стабільності у суспільстві та подолання кризових явищ. Відомо, що суспільне життя являє собою цілісний процес взаємодії соціальних суб'єктів (осіб, соціальних спільнот, суспільства в цілому)». (стор.125-126) і т.ін.

4. Цікаве та ґрунтовне дисертаційне дослідження Налуцишина В.В. набуло б більш колоритного забарвлення, як би подальшого розвитку з точки зору національної самоідентифікації, української ментальності та правосвідомості набула теза, що «функція громадського контролю реалізується через індивідуальні та колективні форми реалізації права громадян на участь в управлінні справами держави. У найзагальнішому вигляді, вплив на діяльність державних органів і її контроль можуть здійснюватися громадянами в процесі реалізації усього комплексу політичних прав і свобод. Вплив і контроль, як вираз громадянами схвалення або незадоволення діяльністю держави, народжуються і виростають з інститутів прямої демократії, адже створення ефективного механізму контролю влади з боку суспільства, так званого «контролю знизу», розглядається як необхідна умова формування демократичної правової держави і розвитку соціально-правової активності громадянського суспільства» (стор. 237). Можливо, особливості врахування впливу етносоціокультурних чинників на процес здійснення громадського контролю в сучасному українському суспільстві також стане предметом обговорення під час процедури захисту.

5. Автор під час дослідження генези змісту правопорядку і соціального контролю у період Нового часу зазначає, що вони розглядались здебільшого через призму природного права, яке тлумачилось як сукупність ідеальних норм, які повинні служити підґрунтям юридичного права. Далі докторант ставить перед собою завдання з'ясувати базові характеристики тогочасного права та наполягає, що «основою соціального контролю та правового порядку визнавався соціальний договір; правовий порядок розкривався через природне право і мав моральну основу; поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову як умова забезпечення правопорядку; метою правового порядку визнавався мир; соціальний контроль повинен здійснюватися двосторонньо (з боку держави, так і з боку громадянського суспільства); примус, як метод соціального контролю, повинен бути правомірним і т.ін. (стор.86-90)». Погоджуючись з автором, щодо важливості врахування всіх цих характеристик, вважаємо за доцільне запропонувати докторанту застосовувати більш уніфіковані філософсько-правові підходи щодо трактування сутності права, зокрема природного. Вочевидь, перерахування та наведення всіх наявних філософських позицій і трактовок природного права певною мірою розмиває тематику роботи, що пов'язана з еволюційною генезою соціального контролю як засобу забезпечення правопорядку.

6. На стор.228 Налуцишин В.В. констатує, що «Україна перебуває у кризовому стані, і однією із основних причин цього є нерозвиненість громадянського суспільства. В Україні суспільство загалом, і кожен громадянин зокрема, не має на неї дієвих засобів впливу та контролю, що дозволяє останній здійснювати довільні соціально-економічні експерименти і не нести відповідальності за їх згубні наслідки. Звідси можна зробити висновок, що громадяни України поки ще залежать від держави в усіх відношеннях». Потенціал критичності, як відомо, - це ґрунт для ідей, тому

докторанту недостатньо лише зазначати, що «для становлення громадянського суспільства необхідно поставити державу під контроль суспільства та впровадити у суспільне життя передусім ціннісні орієнтири розвитку українського суспільства, які направляють його на здійснення реформ і трансформацій», як він це робить на сторінці 228. Вважаємо за необхідно запропонувати автор сміливо репрезентувати своє наукове бачення вирішення цієї дійсно «болючої» проблеми або приділити їй вирішенню свій подальший напрям наукових розвідок.

7. На сторінці 262 дисертант резюмує, що «науковці часто сперечаються: що ж все-таки первинно у забезпеченні правового порядку, громадянське суспільство чи правова держава? Думки вчених з цього питання різняться, адже одні визнають первинність громадянського суспільства, визначаючи правову державу як його невід'ємну ознаку, а інші – стверджують про первинність правової держави, водночас громадянське суспільство визначається як один з його основних компонентів». Наголосимо, що докторант у своїх оцінках надзвичайно коректний з науковими здобутками попередників.

Крім того, в підрозділі 5.2. автор пропонує основні (вже раніше визначені) ознаки правової держави доповнити власними теоретичними концептами, а саме: легітимність державної влади; єдність природного і позитивного права; громадянська активність, а також наявність цивілізованого громадянського суспільства та здійснення контролю з його боку за виконанням законів усіма суб'єктами права» (стор.268-269). Водночас, приймаючи запропоновані додаткові теоретичні позиції, хотілося б почути точку зору автора щодо спроможності та ефективності застосування саме практичних наукових пропозицій у забезпеченні дієвого соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку (наприклад, оновлення законодавчої бази, дієвість нових програм залучення громадян до державотворення, спроможність «соціального ліфту», правові гарантії

залучення ЗМІ до забезпечення соціального контролю, тощо).

Вищезгадані зауваження потребують додаткових роз'яснень і уточнень автора під час прилюдного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді, проте, загалом, не впливають на високу оцінку проведеного дисертаційного дослідження і дозволяють оцінити його як завершену наукову роботу, в якій вирішено актуальну наукову проблему дослідження ціннісно-сміслових констант взаємозв'язку соціального контролю та правового порядку.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. В цілому є всі підстави зробити висновок, що докторська дисертація Налуцишина В.В. є цілісним та оригінальним дослідженням. Результати проведеного дослідження мають наукову цінність, висловлені зауваження не перешкоджають позитивному ставленню до виконаної В.В. Налуцишиним дослідницької роботи, а здійснений дисертантом творчий пошук заслуговує на повагу і підтримку.

Рецензована дисертація вирішує конкретне науково-прикладне завдання, містить раніше не захищені положення, які є особистими здобутками автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку теорії права. Результати дослідження можуть бути використані у законотворчій сфері, а також у науково-дослідній роботі та навчальному процесі. Дисертаційні матеріали належним чином оприлюднені в наукових публікаціях і виступах на конференціях.

Зміст дисертації у встановленому ДАК України обсязі відображений в авторефераті.

Вищесказане дозволяє визнати дисертацію «Філософсько-правова парадигма соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам ДАК України до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, а також «Порядку присудження наукових ступенів» (постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567).

Автор дисертації – Налуцишин Віктор Володимирович на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

**Директор Навчально-наукового
інституту № 3 Національної академії
внутрішніх справ, професор кафедри
філософії права та юридичної логіки
доктор юридичних наук, доцент**

Д. В. Андрєєв